

Kreativ iqtisodiyot va gender inklyuziv rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik: xalqaro tendensiyalar va O'zbekiston tajribasi

Sharipova Aziza Faxriddin qizi

Uzbekistan Creative Association, Creative Startup Manager

E-mail: azifakhriddinovna@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada kreativ iqtisodiyotning ayollar bandligini ta'minlash va gender inklyuziv rivojlanishdagi o'rni tadqiq etilgan. UNCTAD, UNESCO, Jahon banki va XMT (ILO) ma'lumotlari asosida kreativ industriyalarning jahon iqtisodiyotidagi ulushi, ularda ayollar bandligining sektoral tuzilishi hamda gender tafovutlari tahlil qilingan. O'zbekistonda kreativ iqtisodiyotni rivojlantirishning institutsional-huquqiy asoslari va ayollar mehnat bozori ko'rsatkichlari o'rganilib, kreativ sektorning ayollar bandligini oshirishdagi salohiyati baholangan. Tadqiqot natijalari asosida kreativ iqtisodiyot orqali gender inklyuziv rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar:

kreativ iqtisodiyot, kreativ industriyalar, ayollar bandligi, gender inklyuziv rivojlanish, gender tengligi, mehnat bozori, hunarmandchilik, o'z-o'zini band qilish, inklyuziv o'sish.

Взаимосвязь между креативной экономикой и гендерно-инклюзивным развитием: международные тенденции и опыт Узбекистана

АННАТАЦИЯ

В статье исследована роль креативной экономики в обеспечении занятости женщин и гендерно-инклюзивном развитии. На основе данных ЮНКТАД, ЮНЕСКО, Всемирного банка и МОТ проанализированы доля креативных индустрий в мировой экономике, секторальная структура женской занятости в них и гендерные разрывы. Изучены институционально-правовые основы развития креативной экономики в Узбекистане и показатели женского рынка труда, оценён потенциал креативного сектора в повышении занятости женщин. По результатам исследования разработаны научно-практические предложения, направленные на обеспечение гендерно-инклюзивного развития через креативную экономику.

Ключевые слова:

креативная экономика, креативные индустрии, занятость женщин, гендерно-инклюзивное развитие, гендерное равенство, рынок труда, ремесленничество, самозанятость, инклюзивный рост.

The interrelationship between the creative economy and gender-inclusive development: international trends and the experience of Uzbekistan

ANNOTATION

The article examines the role of the creative economy in ensuring women's employment and gender-inclusive development. Based on data from UNCTAD, UNESCO, the World Bank and the ILO, the share of creative industries in the global economy, the sectoral structure of women's employment within them, and gender gaps are analyzed. The institutional and legal foundations for developing the creative economy in Uzbekistan and women's labor market indicators are studied, and the potential of the creative sector to increase women's employment is assessed. Based on the research findings, scientific and practical recommendations aimed at ensuring gender-inclusive development through the creative economy are proposed

Keywords:

creative economy, creative industries, women's employment, gender-inclusive development, gender equality, labor market, handicrafts, self-employment, inclusive growth.

KIRISH

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida kreativ iqtisodiyot barqaror o'sishning yangi harakatlantiruvchi kuchi sifatida e'tirof etilmoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, madaniy va kreativ industriyalarda jahon yalpi ichki mahsulotining 3,1 foizini hamda jahon bandligining 6,2 foizini ta'minlab, yiliga 2 trillion AQSH dollaridan ortiq daromad va qariyb 50 million ish o'rnini yaratmoqda [1]. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan 2021-yilning "Barqaror rivojlanish uchun kreativ iqtisodiyot xalqaro yili" deb e'lon qilinishi mazkur sektorning global rivojlanish kun tartibidagi ahamiyatini yanada oshirdi.

Kreativ iqtisodiyotning o'ziga xos jihati shundaki, u nafaqat iqtisodiy o'sish, balki ijtimoiy inklyuziya, xususan, gender inklyuziv rivojlanish uchun ham keng imkoniyatlar yaratadi. Kreativ industriyalarda kirish to'siqlarining nisbatan pastligi, mehnat shakllarining moslashuvchanligi, masofaviy va mustaqil bandlik imkoniyatlarining kengligi ayollar, yoshlar va ijtimoiy himoyaga muhoj qatlamlar uchun munosib mehnat sharoitlarini yaratishga xizmat qiladi [2, 3].

O'zbekistonda ham mazkur yo'nalishga alohida e'tibor qaratilmoqda. "O'zbekiston — 2030" strategiyasida inson kapitalini rivojlantirish va aholi bandligini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [2]. 2024-yil 3-oktabrda qabul qilingan "Kreativ iqtisodiyot to'g'risida"gi O'RQ-970-son Qonuni esa mamlakatda kreativ industriyalarni rivojlantirishning yaxlit institutsional-huquqiy asosini yaratdi [4]. Shu bilan birga, respublika mehnat bozorida gender tafovutlari saqlanib qolmoqda: ayollarning mehnat bozorida ishtiroki erkaklarnikidan sezilarli darajada past bo'lib, ish haqi bo'yicha farq jahon o'rtacha ko'rsatkichidan yuqoridir [5]. Ushbu holat kreativ iqtisodiyot va gender inklyuziv rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tadqiq etish hamda kreativ sektorning ayollar bandligini oshirishdagi salohiyatini ilmiy asoslash zaruratini keltirib chiqaradi, bu esa mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Kreativ iqtisodiyot tushunchasi ilmiy muomalaga XXI asr boshida kiritilgan. J.Xokins (J. Howkins) o'zining "The Creative Economy: How People Make Money from Ideas" (2001) asarida kreativ iqtisodiyotni g'oyalar asosida qiymat yaratuvchi faoliyat turlari majmui sifatida ta'riflab, ijodkorlikni iqtisodiy o'sishning mustaqil omili darajasiga ko'tardi [6]. R.Florida (2002) "kreativ sinf" konsepsiyasini ishlab chiqib, hududlarning raqobatbardoshligi ijodkor insonlarni jalb qilish qobiliyatiga bog'liqligini asosladi [7]. Ch.Lendri "kreativ shahar" yondashuvi orqali shahar rivojlanishida madaniy resurslardan foydalanish metodologiyasini taklif etgan bo'lsa [8], D.Trosbi madaniyat iqtisodiyotining nazariy asoslarini tizimlashtirib, madaniy qiymat va iqtisodiy qiymat o'rtasidagi munosabatni tahlil qildi [9].

Xalqaro tashkilotlar darajasida kreativ iqtisodiyot konsepsiyasi 2004-yildan boshlab UNCTAD hujjatlarida rivojlantirildi. UNCTADning "Creative Economy Outlook" hisobotlari kreativ tovarlar va xizmatlar savdosining global monitoringini yo'lga qo'ygan bo'lib, 2024-yilgi hisobotda ilk bor mamlakatlararo qiyosiy so'rov natijalari e'lon qilindi [3]. Gender yo'nalishida UNESCOning "Re|Shaping Policies for Creativity" (2022) hisoboti madaniy va kreativ

sektorlardagi gender tengsizliklarini tizimli tahlil qilib, ayollarning munosib mehnat, adolatli haq va rahbarlik lavozimlaridan foydalanishidagi to'siqlarni ochib berdi [1]. Inklyuziv o'sish nazariyasi doirasida gender tengligi iqtisodiy rivojlanishning zaruriy sharti sifatida qaraladi: barcha aholi qatlamlarining iqtisodiy faoliyatda teng ishtiroki va uning natijalaridan teng bahramand bo'lishi inklyuziv o'sishning mezoni hisoblanadi [10].

O'zbekistonlik tadqiqotchilar tomonidan ayollar bandligini ta'minlash, hududlar kesimida mehnat bozori tahlili va ayollar tadbirkorligini rivojlantirish masalalari keng o'rganilgan. Biroq kreativ iqtisodiyot va gender inklyuziv rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik milliy iqtisodiyot kontekstida hali yetarlicha tadqiq etilmagan bo'lib, mazkur maqola ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda ilmiy bilishning tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, dinamik qatorlar tahlili hamda ilmiy abstraksiya usullaridan foydalanildi. Axborot bazasini UNCTADning "Creative Economy Outlook 2024" hisoboti, UNESCO, Jahon banki va Xalqaro mehnat tashkiloti (ILOSTAT) ma'lumotlari, O'zbekiston Respublikasining me'yoriy-huquqiy hujjatlari hamda milliy statistika ma'lumotlari tashkil etdi. Tahlil asosan 2020–2025-yillar davrini qamrab oladi. Kreativ iqtisodiyot chegaralarini aniqlashda UNCTAD tasnifi (reklama, arxitektura, hunarmandchilik, dizayn, moda, kino, musiqa, nashriyot, dasturiy ta'minot, televideniye va boshqalar)ga tayanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kreativ iqtisodiyotning jahon iqtisodiyotidagi o'rni barqaror kengayib bormoqda. UNCTADning 2024-yilgi global so'rovi natijalariga ko'ra, kreativ iqtisodiyotning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi mamlakatlar kesimida 0,5 foizdan 7,3 foizgacha, bandlikdagi ulushi esa 0,5 foizdan 12,5 foizgacha tebranadi [3]. Kreativ xizmatlar eksporti tovarlar eksportiga nisbatan yuqori sur'atlarda o'smoqda, bu esa sektorning raqamlashuv bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Kreativ xizmatlar tarkibida dasturiy ta'minot xizmatlari, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari hamda reklama-arxitektura xizmatlari yetakchilik qilmoqda (1-jadval).

1-jadval. Jahon kreativ xizmatlar eksportida yetakchi sektorlarning ulushi (2022-yil)

№	Kreativ xizmatlar sektori	Ulushi, %
1	Dasturiy ta'minot xizmatlari	41,3
2	Ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlari	30,7
3	Reklama, marketing tadqiqotlari va arxitektura	15,5
4	Boshqa kreativ xizmatlar (audiovizual, madaniy va h.k.)	12,5

Manba: UNCTAD "Creative Economy Outlook 2024" ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan [3].

Kreativ iqtisodiyotning gender kesimidagi tahlili uning ayollar bandligi uchun nisbatan qulay muhit yaratishini ko'rsatadi. Mamlakatlarning qariyb 60 foizida madaniy kasblarda band ayollarning ulushi madaniyatga oid bo'lmagan kasblardagiga qaraganda yuqori bo'lib, jahon kreativ sektori xodimlarining o'rtacha 42 foizini ayollar tashkil etadi [1]. Shu bilan birga, sektor ichidagi tarmoqlararo tabaqalanish sezilarli: nashriyot sohasida ayollar ulushi 61 foizga yetgani holda, interaktiv kontent va video-o'yinlar industriyasida bu ko'rsatkich atigi 5–6 foizni tashkil etadi [1]. Bu holat "gorizontal segregatsiya" deb ataluvchi hodisaning kreativ sektorda ham saqlanib qolayotganidan dalolat beradi.

Vertikal segregatsiya, ya'ni ayollarning rahbarlik lavozimlarida kam vakilligi ham dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, ayrim mamlakatlarda madaniyat tashkilotlarining boshqaruv lavozimlarida ayollar ulushi 25 foizdan oshmaydi; kino industriyasida esa ayollar ssenariychilarning 20 foizini, prodyuserlarning 19 foizini va rejissyorlarning atigi 7 foizini tashkil etadi [1]. Shunga qaramay, ijobiy tendensiya sifatida 2020-yilga kelib mamlakatlarning 77 foizi madaniy sektorda gender tengligini rag'batlantirishga qaratilgan siyosat va chora-tadbirlarga ega ekanini qayd etish lozim [1]. Demak, kreativ iqtisodiyot gender inklyuziv rivojlanish uchun imkoniyatlar yaratsa-da, ushbu imkoniyatlarning ro'yobga chiqishi maqsadli davlat siyosatini taqozo etadi.

O'zbekistonda kreativ iqtisodiyotni rivojlantirishning institutsional asoslari so'nggi yillarda izchil shakllantirildi. "Kreativ iqtisodiyot to'g'risida"gi Qonun bilan kreativ industriyalar parklari va klasterlari, raqamli platformalar, ta'lim dasturlari va art-rezidensiyalarni o'z ichiga olgan yagona ekotizimni yaratish, kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha respublika kengashini tashkil etish hamda kreativ loyihalarni moliyalashtirish jamg'armalarini tuzish nazarda tutilgan [4]. Amaliyotda ham sezilarli natijalar kuzatilmoqda: "Hunarmand" uyushmasi a'zolarining soni 28 mingdan oshdi, 2024-yilda qo'lda tayyorlangan mahsulotlar eksporti 6,5 million AQSH dollarini tashkil etdi, o'zbek hunarmandchilik mahsulotlariga jahon talabi so'nggi sakkiz yilda 30 foizga o'sdi [3, 11]. Hunarmandchilik, tikuvchilik, dizayn va raqamli kontent yaratish kabi yo'nalishlar an'anaviy ravishda ayollar faol ishtirok etadigan sohalar bo'lib, ularning rivoji bevosita ayollar bandligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ayni paytda O'zbekiston mehnat bozorida gender tafovutlari saqlanib qolmoqda (2-jadval). Ayollar jami ishchi kuchining 35,4 foizini tashkil etadi; ayollarning mehnat bozoridagi ishtirok darajasi erkaklarnikiga nisbatan 54,5 foizni tashkil etib, sezilarli farq mavjud [11]. Ayollar o'rtacha ish haqi erkaklarnikidan 34 foizga past bo'lib, bu jahon o'rtacha ko'rsatkichi (20 foiz)dan yuqoridir [5]. Ta'lim, bandlik va kasbiy tayyorgarlikdan chetda qolgan (NEET) yoshlar ulushi ayollar orasida 19,1 foizni tashkil etib, erkaklardagi ko'rsatkichdan (8,5 foiz) ikki barobardan ziyod yuqoridir [10].

2-jadval. O'zbekistonda ayollar bandligining asosiy ko'rsatkichlari (2024–2025-yillar)

№	Ko'rsatkich	Qiymati
1	Ayollarning jami ishchi kuchidagi ulushi	35,4 %
2	Ayollar va erkaklar mehnat bozoridagi ishtirok darajalari nisbati	54,5 %
3	Gender bo'yicha ish haqi farqi	34 %
4	NEET darajasi (ayollar / erkaklar)	19,1 % / 8,5 %
5	Ayollar bandligida xizmat ko'rsatish sohasining ulushi	57,7 %
6	Ayollar bandligida qishloq xo'jaligining ulushi	27,0 %
7	Ro'yxatga olingan o'z-o'zini band qilganlar orasida ayollar ulushi	42 %

Manba: Jahon banki, ILOSTAT va Jahon banki gender ma'lumotlar portali ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan [5, 10, 11].

Jadval ma'lumotlari ikki muhim xulosani beradi. Birinchidan, ayollar bandligi asosan xizmat ko'rsatish (57,7 foiz) va qishloq xo'jaligi (27 foiz) sohalarida jamlangan bo'lib, bu tarmoqlarda norasmiy bandlik ulushi yuqori. Ikkinchidan, ro'yxatga olingan o'z-o'zini band qilgan shaxslarning 42 foizini ayollar tashkil etishi ularning mustaqil va moslashuvchan mehnat shakllariga yuqori moyilligini ko'rsatadi. Aynan shu xususiyat kreativ iqtisodiyotning ayollar bandligi uchun strategik ahamiyatini belgilaydi: kreativ faoliyatning aksariyat turlari uyda yoki masofadan turib, moslashuvchan ish grafigi asosida amalga oshirilishi mumkin bo'lib, oilaviy majburiyatlar tufayli mehnat bozoridan chetda qolayotgan ayollarni iqtisodiy faollikka jalb etish imkonini beradi.

Xalqaro tajriba va milliy ma'lumotlar tahlili kreativ iqtisodiyot va gender inklyuziv rivojlanish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning ikki tomonlama xususiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Bir tomondan, kreativ iqtisodiyotning rivojlanishi ayollar uchun yangi bandlik imkoniyatlarini yaratib, gender inklyuzivlikni kuchaytiradi. Ikkinchi tomondan, ayollarning ijodiy va intellektual salohiyatini to'liq safarbar etish kreativ sektorning o'zi uchun o'sish manbai bo'lib xizmat qiladi: iste'dodlar bazasining kengayishi, mahsulot va xizmatlar xilma-xilligining oshishi hamda ichki bozorning kengayishi orqali sektorning raqobatbardoshligi yuksaladi. Shu ma'noda gender inklyuzivlik kreativ iqtisodiyot rivojining nafaqat ijtimoiy natijasi, balki iqtisodiy omili hamdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari kreativ iqtisodiyot ayollar bandligini oshirish va gender inklyuziv rivojlanishni ta'minlashning istiqbolli yo'nalishi ekanini tasdiqlaydi. Jahon tajribasi kreativ sektorda ayollar ishtiroki an'anaviy tarmoqlardagidan yuqori bo'lishi mumkinligini ko'rsatada, gorizontal va vertikal segregatsiya, ish haqi farqi hamda rahbarlik lavozimlaridagi kam vakillik kabi muammolar maqsadli siyosiy choralarni talab qiladi. O'zbekistonda kreativ

iqtisodiyotning huquqiy asoslari yaratilgan bo'lib, endigi vazifa ushbu asoslarni gender inklyuziv mazmun bilan boyitishdan iborat. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1) kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha davlat dasturlari va kreativ industriyalar parklari faoliyatida ayollar uchun maxsus kvotalar, grantlar va imtiyozli moliyalashtirish mexanizmlarini nazarda tutish;

2) milliy statistika tizimida kreativ iqtisodiyot bandligini gender kesimida hisobga olish metodologiyasini joriy etish va kreativ sektorda ayollar bandligining muntazam monitoringini yo'lga qo'yish;

3) hududlarda, ayniqsa qishloq joylarda ayollarga mo'ljallangan kreativ ko'nikmalar (dizayn, raqamli kontent, IT, hunarmandchilikni raqamlashtirish) bo'yicha ta'lim dasturlarini kengaytirish;

4) ayollar hunarmandchilik va kreativ mahsulotlarini xalqaro elektron savdo platformalari orqali eksport qilishni qo'llab-quvvatlovchi infratuzilma va logistika xizmatlarini rivojlantirish;

5) kreativ sohada faoliyat yurituvchi o'z-o'zini band qilgan ayollar uchun ijtimoiy himoya va soliq imtiyozlari tizimini takomillashtirish;

6) kreativ industriyalarda ayollarning rahbarlik lavozimlariga ko'tarilishini rag'batlantiruvchi mentorlik dasturlari va tarmoq hamjamiyatlarini shakllantirish.

Mazkur takliflarning amalga oshirilishi kreativ iqtisodiyotning gender inklyuziv salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish, ayollar bandligi darajasini oshirish hamda "O'zbekiston — 2030" strategiyasida belgilangan inson kapitalini rivojlantirish maqsadlariga erishishga xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlarda kreativ sektorda ayollar bandligiga ta'sir etuvchi omillarni ekonometrik modellashtirish hamda hududlar kesimidagi qiyosiy tahlil istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UNESCO. ReShaping Policies for Creativity: Addressing Culture as a Global Public Good. - Paris: UNESCO, 2022. - <https://www.unesco.org/creativity>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. PF-158-son, 11.09.2023. - <https://lex.uz/uz/docs/-6600413>
3. UNCTAD. Creative Economy Outlook 2024: Technical and Statistical Report. - Geneva: United Nations, 2024. - <https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2024>
4. O'zbekiston Respublikasining "Kreativ iqtisodiyot to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-970-son, 03.10.2024. — <https://lex.uz>
5. World Bank. O'zbekistonda gender tengligi tahlili 2024 (Uzbekistan Gender Assessment). - Washington, D.C.: World Bank, 2024. - <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052824010040771/pdf/P1756961e2eec00751b5811c750be72227c.pdf>
6. Howkins J. The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. - London: Penguin Books, 2001. - 288 p.
7. Florida R. The Rise of the Creative Class. - New York: Basic Books, 2002. - 434 p.
8. Landry C. The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators. — London: Earthscan, 2000. - 300 p.
9. Throsby D. Economics and Culture. - Cambridge: Cambridge University Press, 2001. - 208 p.
10. ILOSTAT. Country Profile: Uzbekistan. - <https://ilostat ilo.org/data/country-profiles/uzb/>
World Bank Gender Data Portal: Uzbekistan. - <https://genderdata.worldbank.org/en/economies/uzbekistan>